

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Шербина І. Ю. Формування соціокультурної компетентності учнів у процесі вивчення іноземної мови як актуальна педагогічна проблема.

У статті розглянуто сутність соціокультурної компетентності як складника іншомовної комунікативної компетентності школярів, з'ясовано її структуру й схарактеризовано найважливіші компоненти, визначено провідні підходи формування соціокультурної компетентності учнів у процесі вивчення іноземної мови.

Ключові слова: компетентність, іншомовна комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність.

Шербина И. Ю. Формирование социокультурной компетентности учащихся в процессе изучения иностранного языка как актуальная педагогическая проблема.

В статье рассмотрена суть социокультурной компетентности как составляющей иноязычной коммуникативной компетентности школьников, определена ее структура и охарактеризованы важнейшие компоненты, выделены главные подходы формирования социокультурной компетентности учащихся в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: компетентность, иноязычная коммуникативная компетентность, социокультурная компетентность.

Shcherbina I. Yu. Formation of sociocultural competence of students in the process of learning a foreign language as the actual pedagogical problem.

The article considers the nature of socio-cultural competence as a component of pupils' foreign language communicative competence; elucidates its structure and points out the major components, identifies key approaches to forming socio-cultural competence of students in the process of foreign language learning.

Key words: competence, foreign language communicative competence, sociocultural competence.

Сучасний етап розвитку суспільства супроводжується процесами інтеграції та глобалізації, переорієнтацією суспільних відносин, розширенням культурних меж. Відбуваються зміни й у сфері освіти. Саме освіта є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, оскільки відтворює й нарощує його інтелектуальний, духовний та економічний потенціал.

Українська педагогічна наука сформувала власні традиції в організації процесу навчання й виховання учнів загальноосвітньої школи. У період оновлення всіх аспектів життєдіяльності суспільства й реалізації актуальних завдань Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)», програми «Вчитель», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, основних положень загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти вимагають певного перегляду усталених поглядів на процес навчання й визнання комунікативних і соціокультурних умінь пріоритетними. Усе це сприяє розв'язанню завдань реформування національної системи освіти та її поступовій інтеграції до європейського міжнародного освітнього простору, що розкриває механізм взаємодії загальноосвітньої підготовки учнів та розширення їхньої соціокультурної компетентності.

Соціокультурна компетентність передбачає наявність знань про національно-культурні особливості етносу тієї країни, мова якої вивчається, норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв іноземної мови й уміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм. Тим самим сучасна концепція мовної освіти наголошує на необхідності не обмежувати вивчення іноземної мови її вербальним кодом, а формувати у свідомості школяра «картину світу», притаманну носієві цієї мови як представникові певної культури й соціуму.

Поступове переведення компетентнісної ідеї на рівень обов'язкової її нормативної реалізації у сучасній загальноосвітній школі, своєю чергою, ускладнене низкою суперечностей, зокрема суперечністю між прагненням суспільства реалізувати цілі гуманістичної освітньої парадигми, що розглядає особистість як центр власного самоутворення, й прагматично зумовленими орієнтирами компетентнісного підходу в освіті.

У теорії компетентнісного підходу до освіти досліджується питання про ієрархію освітніх компетентностей, успішне розв'язання якого матиме безпосередній вплив на відбір змісту й ефективних технологій навчання.

Загальні аспекти ключових компетентностей знайшли послідовне висвітлення в роботах А. Вербицького, П. Горностая, В. Донія, І. Єрмакова, І. Зимньої, В. Ляшенка, Г. Несен, О. Овчарук, О. Савченко, В. Серікова, Л. Сохань та інших. Зміст і структуру професійно-педагогічної компетентності розглядали І. Зязюн, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Малихін, Н. Ничкало, Л. Паращенко, С. Ракова та інші. Питання про етнокультурознавчий, етнологістичний та соціокультурний аспекти навчання гуманітарних дисциплін, про зміст комунікативної компетентності знайшло теоретичне обґрунтування в працях багатьох учених (М. Аріян, З. Бакум, А. Богуш, М. Боліна, Є. Верещакін, І. Воробйова, Н. Гез, В. Кононенко, О. Леонтьєв, В. Сафонова та інші).

В останні роки посилюється увага науковців до феномену соціокультурної компетентності, одного з важливих показників готовності особистості до полікультурної комунікації. Ця проблема не є новою, у більшості наукових праць вона розглядається в контексті навчання в початковій та основній школі (А. Богуш, І. Єрмаков, О. Коломінова, З. Корнаєва, М. Левшин, С. Ніколаєва, М. Пентилюк та інші).

У шкільних програмах з гуманітарних дисциплін чітко окреслено зміст освітньої галузі, вихідні положення, відповідно визначено й зміст соціокультурної компетентності як важливої змістової лінії в навчальних предметах гуманітарного циклу. Натомість у чинних типових програмах і підручниках такого спрямування на оволодіння учнями гуманітарними предметами як засобом полікультурного спілкування, формування національно свідомої особистості чітко не визначено. Проте саме для учнів спеціалізованих загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, на наш погляд, існують найбільш сприятливі дидактико-методичні умови для формування соціокультурної компетентності з урахуванням їх вікових особливостей. У зв'язку з цим виявляється актуальним обґрунтування змісту соціокультурної компетентності як обов'язкової складової процесу навчання гуманітарним предметам, визначення комплексу умов ефективного його формування у школярів, впливу цього процесу на особистість учня. Усе це сприятиме вдосконаленню навчального процесу у спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням іноземних мов.

Метою статті є розгляд сутності соціокультурної компетентності як складової іншомовної комунікативної компетентності учнів, розкриття структурних компонентів соціокультурної компетентності учнів, визначення провідних підходів у формуванні соціокультурної компетентності учнів у процесі вивчення іноземної мови.

С. Ніколаєва зазначає, що «змістовими лініями навчання іноземної мови є: мовленнєва, мовна, соціокультурна та діяльнісна. *Мовленнєва лінія* передбачає здатність до аудіювання, читання, говоріння (монологічне, діалогічне), письмо. *Мовна лінія* передбачає знати достатню кількість лексичних одиниць і вміти використовувати їх для вираження основних комунікативних потреб; уміти правильно вживати граматичні структури і явища у реченнях (фразах) для задоволення простих повсякденних потреб у межах відповідної сфери спілкування. *Соціокультурна лінія* передбачає уміти обмінюватися інформацією і висловлювати свої погляди мовними засобами; встановлювати соціальний контакт (вітання і прощання, знайомство, висловлювання вдячності, вибачення тощо). *Діяльнісна лінія* передбачає уміти орієнтуватися в навколишньому середовищі і встановлювати соціальний контакт, використовувати набуті знання, уміння та навички, оцінювати свої досягнення» [5, с.50–51].

Соціальна і педагогічна значущість проблеми формування соціокультурної компетентності та необхідність визначення основних її характеристик і особливостей організації навчального процесу, який забезпечував би достатній рівень її сформованості у школярів відповідно до основної мети навчання гуманітарних дисциплін – формування національно свідомої особистості, яка органічно входить у соціокультурну дійсність і готова до полікультурної комунікації.

Сучасні педагогічні студії репрезентують контамінацію наукових парадигм гуманістичних наук. Культурологи акцентують увагу на культурологічній сутності освіти, що зумовлює концептуальний перегляд освітньої парадигми, вимагає перетворення навчального процесу відповідно до культурних змін, втілення нової формули освіти «від людини освіченої – до людини культури» (О.Савченко).

Засобом реалізації такої орієнтації з урахуванням надбань теорії комунікативності (І. Бім, Н. Гальскова, В. Скалкін, Н. Брукс, Х. Браун, К. Брумфіт, М. Кенейл, А. Холідей, С. Савіньон,

М. Свейн, Дж. Вальдс, Дж. Ван Ек та ін.) має стати *формування іншомовної комунікативної компетентності учнів* «тобто здатності успішно розв'язувати завдання взаємодії і взаєморозуміння із носіями мови, яка вивчається, у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого спілкування»[5, с. 44]. Іншомовна комунікативна компетентність містить такі складники: мовна або лінгвістична компетентність; мовленнєва компетентність; соціокультурна компетентність.

Структуру іншомовної комунікативної компетентності учнів подано на схемі 1.

Інтегрований підхід до визначення поняття «компетентність» у вітчизняній і зарубіжній науці виник наприкінці ХХ століття, коли відбулися докорінні зміни в парадигмі й методології освіти. Слід виокремити цінні в освітній думці наукові дослідження з окресленої проблеми Л. Алексєєвої, І. Зязюна, І. Ларіонової, А. Маркової, В. Сластьоніна, Є. Шиянова та ін.

Державні документи в галузі освіти, а саме: Національна рамка кваліфікацій, Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Концепція державної мовної політики України, Проект Закону України «Про вищу освіту», Державний стандарт початкової загальної освіти, Проект Державного стандарту базової та повної середньої освіти рекомендують використовувати термін «компетентність» [5, с. 43].

С. Ніколаєва визначає *компетентність* як «набуту у процесі навчання інтегровану здатність особистості, яка складається із знань, навичок, умінь, досвіду, цінностей, ставлення тощо, які можуть комплексно реалізуватися на практиці» [5, с. 43].

Складниками соціокультурна компетентність учнів є крайнознавча компетенція (знань учнів про культуру країни, мова якої вивчається) та *лінгвокраїнознавча компетенція* (оволодіння учнями особливостями мовленнєвої та немовленнєвої (міміки, жести) поведінки). Для формування соціокультурної компетентності потрібне не знання країнознавства як комплексу наукових дисциплін, а так звані *фонові знання* (background knowledge), тобто знання про країну, традиції, звичаї та її культуру, відомі усім жителям даної країни. Як стверджує Л. Голованчук, «розглядаючи соціокультурну компетентність, слід говорити не просто про фонові країнознавчі знання тобто *країнознавчу компетенцію*, а про *культурно-країнознавчу компетенцію*» [1, с. 18].

Соціокультурна компетентність учнів – це набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із лінгвокраїнознавчих та країнознавчих знань або системи уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, а також системи навичок та вмінь узгоджувати свою поведінку згідно з цими знаннями.

Системний підхід до аналізу соціокультурної компетентності вимагає розгляду її як своєрідної цілісної системи взаємопов'язаних змістових компонентів:

- *етнокультурознавчої компетенції* – знання про народ – носія і творця культури, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї;

- *етнолінгвістичної компетенції* – здатності сприймати мову в її культурноносіїній функції, з національно-культурними особливостями, яка включає знання мовних одиниць, у тому числі з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій;

- *соціолінгвістичної компетенції* – знання особливостей національного мовленнєвого етикету й невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях,

здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів.

Усі компоненти соціокультурної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного та соціального контекстів, і оволодіння ними має відбуватися комплексно. Культурний контекст передбачає знання реалій, спільних для всього народу-носія, а соціальний – знання соціальних умов спілкування, прийнятих на конкретному історичному етапі розвитку суспільства. Тому соціокультурна компетентність – це вміння людини усвідомлено враховувати знання соціального і культурного контекстів.

В умовах інтернаціоналізації всіх аспектів суспільного життя значення соціокультурної компетентності для соціалізації сучасних школярів, і підготовки їх до спілкування на міжкультурному рівні важко переоцінити. У формуванні соціокультурної компетентності визначальної ролі набувають культурологічні терміни з огляду на культурологічний підхід у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: *духовність* – показник існування певної ієрархії цінностей, смислів, вищої рівня освоєння світу людиною (Л. Буєва); *соціальні цінності* – ціннісне ставлення до сім'ї, нації, інших соціальних груп, до людини як соціальної істоти; *соціокультурний контекст* – загальний сенс соціально-історичних і культурних умов, котрі дозволяють уточнити значення результатів діяльності людини (Б. Кононенко, К. Хоруженко).

Провідними підходами у формуванні соціокультурної компетентності учнів є: культурологічний підхід (залежність гуманітарної освіти від рівня та потреб розвитку культури, «який зумовлює необхідність зміни назви навчального предмета «Іноземна мова» на «Іноземна мова і культура» у початковій школі» [5, с.44].), *аксіологічний підхід* (дослідження розвитку гуманітарних наук, мети наукового, тобто соціально-педагогічного, їх трансформування відповідно до динаміки потреб, цінностей певного соціуму та людства), *антропологічний підхід* (вивчення гуманітарних наук з позиції створення сприятливих умов для розвитку людини, визначення місця останньої у ціннісних орієнтаціях культури певного суспільства).

Зважаючи на сучасність формування соціокультурної компетентності, яка включена в структуру іншомовної комунікативної компетентності, необхідно інтегрувати обов'язкові характеристики, передусім – це знання певних особливостей носіїв іноземної мови, вміння їх використовувати у процесі спілкування та навчання, що дозволить ураховувати як когнітивний аспект (знання), так і мотиваційний – (готовність до спілкування, наявність досвіду, пов'язаного із практичними уміннями).

Отже, під час вивчення іноземної мови необхідно зробити акцент на розвиток соціокультурних компетентностей учнів, що дозволить вмотивовано використовувати мовні засоби задля досягнення тих результатів, які прогноуються.

Ураховуючи реалії сьогодення, можна визначити три складники формування соціокультурної компетенції учнів: *перший* – використання соціокультурних цінностей під час засвоєння навчального матеріалу; *другий* – зв'язок із державними стандартами та навчальними планами, де виокремлюється соціокультурна складова гуманітарних предметів; *третій* – створення відповідних дидактичних умов для сприйняття соціокультурної компетентності та її аксіологічної трансформації, яка визначає особистість як вищу цінність суспільства.

Література

1. Голованчук Л. П. Система вправ для формування в учнів 9-го класу англомовної культурно-красназвочної компетенції / Л. П. Голованчук // Іноземні мови. – 2006. – № 1. – С. 17–25.
2. Коломінова О. О. Шляхи формування лінгвокраїнознавчої компетенції учнів початкової школи у процесі навчання англійської мови / О. О. Коломінова // Нариси досліджень у галузі гуманітарних наук у педвузі: Зб. наук. та наук.-метод. праць. – Горлівка: ГДПШМ, 1996. – С. 250–252.
3. Коломінова О. О. О формировании социокультурной компетенции младших школьников / О. О. Коломінова // Іноземні мови. – 1997. – № 3. – С. 52–54.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: К.І.С., 2004. – 134 с. – (Серія «Бібліотека з освітньої політики»).
5. Ніколаєва С. Ю. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетентності в учнів початкової школи / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2012. – № 1. – С. 42–51.
6. Рахмана І. Формування соціокультурної компетенції / І. Рахмана // Англійська мова в початковій школі. – 2008. – № 4. – С.28–31.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.